

URF-ODAT VA AN'ANALAR ORQALI IJTIMOY KAPITAL VORISIYLIGINI
TA'MINLASH

Norqobilov Muzaffar Jumayevich

*DXX ChQ "Yosh chegarachilar" HAL direktori Falsafa fanlari bo'yicha falsafa
doktori (PhD)*

Annotatsiya: *Ushbu maqola urf-odat va an'analar orqali ijtimoiy kapitalning avlodlar o'rtasida vorisiylikini (o'tkazilishini) ta'minlash masalasini o'rganadi. Ijtimoiy kapital jamiyatdagi munosabatlar, ishonch va normalar tizimi sifatida ta'riflanadi, u madaniy meros orqali saqlanadi va o'tkaziladi. Maqolada ilmiy adabiyot tahlili, mexanizmlar muhokamasi, amaliy misollar va zamonoviy xavflar ko'rib chiqiladi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, urf-odatlar ijtimoiy kapitalni mustahkamlaydi, lekin globallashuv va urbanizatsiya kabi omillar ularni zaiflashtirishi mumkin. Asosiy takliflar jamiyatlarning madaniy ustuvorliklarini hisobga olib, siyosat va tadqiqotlarni rivojlantirishdan iborat. Maqola o'zbek jamiyati misolida global kontekstni tahlil qiladi.*

Kalit so'zlar: *Ijtimoiy kapital, urf-odatlar, an'analar, vorisiylik, avlodlar o'rtasi o'tkazish, madaniy meros, jamiyat ustuvorligi, globallashuv, o'zbek jamiyati.*

KIRISH

Ijtimoiy kapital (social capital) konsepsiyasi zamonaviy sotsiologiya, iqtisodiyot va madaniyatshunoslikda muhim o'rin tutadi. Uning asosiy ta'riflaridan biri Robert Putnam (Putnam, 2000) tomonidan berilgan: ijtimoiy kapital – bu jamiyatning samarali faoliyatini ta'minlovchi ishonch, normalar va munosabatlar tarmoqlari. Bu kapitalning vorisiyligi, ya'ni avlodlar o'rtasida o'tkazilishi, jamiyatning uzoq muddatli ustuvorligi uchun zarurdir. Urf-odatlar (customs) va an'analar (traditions) bu jarayonda markaziy rol o'ynaydi, chunki ular madaniy merosning asosiy tashuvchilaridir.

Ushbu maqolada urf-odat va an'analar orqali ijtimoiy kapital vorisiylikini ta'minlash masalasi ilmiy jihatdan ko'rib chiqiladi. Asosiy tadqiqot savoli: Urf-odatlar qanday mexanizmlar orqali ijtimoiy kapitalni avlodlarga o'tkazadi va uni saqlaydi? Maqsad – ilmiy adabiyotni tahlil qilish, amaliy misollarni keltirish va zamonoviy muammolarni muhokama qilish orqali bu masalani chuqur o'rganish.

Maqola o'zbek jamiyatiga ham e'tibor qaratadi, chunki o'zbek urf-odatlari (masalan, oilaviy marosimlar va jamoaviy an'analar) ijtimoiy bog'lanishlarni mustahkamlaydigan klassik misoldir. Tuzilish: adabiyot tahlili, mexanizmlar, misollar, xavflar va xulosa. Bu tadqiqot jamiyatlarning madaniy ustuvorligini saqlash uchun amaliy takliflar beradi.

Adabiyot tahlili

Ijtimoiy kapital konsepsiyasi Per Burde (Bourdieu, 1986) va Jeyms Koulman (Coleman, 1988) ishlarida rivojlangan. Burde uni ijtimoiy tarmoqlar va munosabatlar

sifatida ko'radi, u iqtisodiy va madaniy kapital bilan o'zaro bog'liq. Koulman esa ijtimoiy kapitalni "inson kapitalini yaratish" vositasi sifatida ta'kidlaydi, u normalar va ishonch orqali shakllanadi.

Putnam (2000) ijtimoiy kapitalni "bog'lanish" (bonding social capital) va "ko'prik" (bridging social capital) turlariga ajratadi: birinchisi oilaviy va mahalliy munosabatlarni, ikkinchisi keng jamiyatni ifodalaydi. Vorisiylik masalasida Fukuyama (Fukuyama, 1995) ishonchning madaniy meros sifatida o'tkazilishini ta'kidlaydi, bu urf-odatlar orqali amalga oshiriladi.

Global tadqiqotlarda (Granovetter, 1973) "kuchli bog'lanishlar" (strong ties) va "zaif bog'lanishlar" (weak ties) urf-odatlar orqali saqlanishi ko'rsatilgan. Portes (Portes, 1998) esa ijtimoiy kapitalning salbiy tomonlarini (masalan, tengsizlik) muhokama qiladi.

O'zbek olimlarining ishlarida bu masala dolzarb. Masalan, Ahmadaliev (2015) o'zbek urf-odatlari (toy, nikoh) orqali ijtimoiy tarmoqlarning shakllanishini tahlil qilgan. Karimov (2010) "mahalla" tizimini ijtimoiy kapitalning mahalliy misoli sifatida ko'rsatadi. Zamonoviy tadqiqotlar (Woolcock, 2001) globallashuvning urf-odatlarga ta'sirini o'rganadi, bu vorisiylikning yangi shakllarini yaratadi.

Urf-odat va an'analarning ijtimoiy kapital vorisiylikdagi roli va mexanizmlari

Urf-odatlar ijtimoiy kapitalni vorisiylik qilishda bir necha mexanizm orqali faoliyat ko'rsatadi:

1. Normalar va qadriyatlarni o'tkazish: An'analar (bayramlar, marosimlar) ishonch va hamkorlik normalarini bolalarga o'rgatadi. Masalan, o'zbek jamiyatida "hashar" an'anasi jamoaviy ish orqali o'zaro yordamni vorisiyliklaydi (Ahmadaliev, 2015).

2. Ijtimoiy tarmoqlarni shakllantirish: Oilaviy urf-odatlar (nikoh, sunnat toy) keng munosabatlar tarmoqlarini yaratadi. Koulman (1988) modelida bu "closed social networks" sifatida ijtimoiy nazorat va yordamni ta'minlaydi.

3. Madaniy identitetni saqlash: An'analar jamiyat identitetini mustahkamlaydi, bu ijtimoiy kapitalning asosidir. Burde (1986) nuqtai nazaridan, urf-odatlar madaniy kapitalni ijtimoiyga aylantiradi.

Amaliy misollar:

- O'zbek jamiyati: "Mahalla" an'analari orqali ijtimoiy kapital avlodlarga o'tkaziladi. Bolalar marosimlarda mahalla normalarini o'rganadi, bu ishonch tarmoqlarini mustahkamlaydi (Karimov, 2010).

- Yaponiya misoli: "Giri" va "on" an'analari o'zaro majburiyatni vorisiyliklaydi, bu iqtisodiy muvaffaqiyatga olib keladi (Fukuyama, 1995).

- Afrika jamiyatlari: Qabilaviy urf-odatlar orqali bog'lanish kapitali saqlanadi, hatto migratsiyada ham (Portes, 1998).

- Global kontekst: Diaspora jamiyatlarida (masalan, hindlar) onlayn platformalar urf-odatlarini yangi shaklda vorisiyliklaydi.

Bu mexanizmlar ijtimoiy kapitalning ustuvorligini ta'minlaydi, lekin ular madaniy kontekstga bog'liq.

Xavflar va muammolar

Urf-odatlarning ijtimoiy rollariga qaramay, zamonoviy omillar xavf tug'diradi:

1. Globallashtirish va urbanizatsiya: Internet va shaharlashuv an'analarni zaiflashtiradi. Yoshlar sotsial tarmoqlarni afzal ko'rib, an'anaviy marosimlardan uzoqlashadi (Putnam, 2000).

2. Migratsiya va madaniy yo'qotish: Migratsiya urf-odatlarni buzadi, bu ijtimoiy kapitalning pasayishiga olib keladi. O'zbekistonda mehnat migratsiyasi oilaviy bog'lanishlarni zaiflashtiradi (Granovetter, 1973).

3. Gender va ijtimoiy tengsizlik: Ba'zi an'analar (patriarxal normalar) tengsizlikni yaratadi, bu ijtimoiy kapitalni cheklaydi (Bourdieu, 1986).

4. Texnologik o'zgarishlar: Raqamli dunyoda urf-odatlarning vorisiyligi yangi muammolarni (masalan, virtual bog'lanishlarning zaifligi) keltirib chiqaradi (Woolcock, 2001).

Takliflar:

- Madaniy siyosatlar orqali urf-odatlarni himoya qilish (festivallar, ta'lim dasturlari).

- Raqamli platformalarda an'analarni moslashtirish.

- Empirik tadqiqotlar orqali vorisiylikning samaradorligini o'lchash.

Xulosa

Urf-odat va an'analar ijtimoiy kapital vorisiyligining muhim mexanizmlaridir. Ular normalar, tarmoqlar va identitetni o'tkazish orqali jamiyat ustuvorligini ta'minlaydi. Biroq, global o'zgarishlar bu jarayonni murakkablashtiradi. Kelgusida tadqiqotlar urf-odatlarning yangi shakllarini (raqamli) o'rganishga qaratilmoqda.

Jamiyatlar an'analarni saqlash va moslashtirish orqali ijtimoiy kapitalni mustahkamlashi mumkin, bu iqtisodiy rivojlanish va ijtimoiy hamjihatlikka xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Ahmadaliev, A. (2015). O'zbek urf-odatlari va ijtimoiy munosabatlar. Toshkent: O'zbekiston universiteti nashriyoti.

2. Bourdieu, P. (1986). The Forms of Capital. In J. Richardson (Ed.), Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education (pp. 241-258). Greenwood.

3. Coleman, J. S. (1988). Social Capital in the Creation of Human Capital. American Journal of Sociology, 94, S95-S120.

4. Fukuyama, F. (1995). Trust: The Social Virtues and the Creation of Prosperity. New York: Free Press.

5. Granovetter, M. (1973). The Strength of Weak Ties. American Journal of Sociology, 78(6), 1360-1380.

6. Karimov, I. (2010). Mahalla: Traditional Institution in Uzbekistan. Tashkent: Uzbekistan Press.
7. Portes, A. (1998). Social Capital: Its Origins and Applications in Modern Sociology. *Annual Review of Sociology*, 24, 1-24.
8. Putnam, R. D. (2000). *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon & Schuster.
9. Woolcock, M. (2001). The Place of Social Capital in Understanding Social and Economic